

Inleiding Creativiteit in de klas

Studio VMBO

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

Edien Lammers, 23 januari 2023, Almere Pygmalion

Definities van creativiteit

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

Creativiteit oorsprong...

Het woord is ontleend aan het Latijnse woord creatura, dat 'schepsel' betekent en weer is afgeleid van het werkwoord creare: 'scheppen'.

[Potters & Lutke, Leren van Kunst, blz. 73]

Creativiteit is...

1. De interactie tussen **vaardigheid**, **proces** en **omgeving**
2. waardoor een individu of groep **een waarneembaar product** kan maken
3. dat als **nieuw** en **relevant** beschouwd kan worden in een **bepaalde sociale context**.

[Plucker, Beghetto & Dow, 2004]

Creativiteit kunt je herkennen aan...

...gedrag, aan een product en aan een idee.

[Plucker, Beghetto, & Dow, 2004]

Creativiteit is ontwikkelbaar, je kunt het leren en daarom spreekt men steeds meer van **creatief vermogen**.

[TNO-onderzoek]

*Je kunt het zien, dus ook beoordelen.
Het is niet per se kunstvakgebonden.*

Creativiteit is ook...

*“Het steeds weer opnieuw combineren en recyclen
van ideeën, ervaringen, kennis, herinneringen”*

[Rass, CiS 2018]

Creativiteit zorgt ervoor dat we met bestaande kennis en ervaringen nieuwe kennis kunnen maken (ideeën, producten, kunst enz.). Deze nieuwe kennis wordt weer toegevoegd aan de poel van bestaande kennis. Hierbij vindt vaak een herschikking plaats van bestaande kennis, ten gevolge van nieuwe inzichten. Nu is de cirkel rond: creatief denken als motor van vooruitgang.

[Uit: Denk Creatief! Blz. 36]

Kanttekening...

Onze kunstvaklessen zijn vooral **productgericht**, terwijl creativiteit het samenspel is van **attitude, proces en product**. Het is een combinatie van **houding, denkvaardigheden, maken en uitvoeren**.

Als je geen aandacht besteed aan zowel de **denkvaardigheden en aan de processtappen** dan werk je NIET aan het vergroten van het creatief vermogen van leerlingen!

Voorbeeld

“Soms kom ik op scholen en zie ik in een klas dertig dezelfde tekeningen van dezelfde boom hangen. Dan denk ik: hier is een kans gemist. Daar kan de tekenles toch niet voor bedoeld zijn? Ik zou dat graag anders aanpakken.

Haal leerlingen weg bij de standaardoplossing, de standaardafbeelding van een boom. Praat met hen over bomen en over de vele verschillende vormen. Welke eigenschappen horen eigenlijk bij een boom? Is het nog een boom als er geen takken zijn? Of als je de stam blauw kleurt? Noem eens tien eigenschappen van bomen en ontwerp dan een boom waarbij acht van die tien ontbreken.

Leerlingen los laten komen van het bekende en geijkte, dat is voor mij cultuuronderwijs.”

Juliette Walma van der Molen, hoogleraar Talentontwikkeling Universiteit Twente

Weetjes 1

- Creativiteit kun je leren, je kunt het ontwikkelen
- Creativiteit in onze maatschappij is nodig om succesvol te zijn
- *Creativiteit is nodig om de problemen van de toekomst op te lossen*
- Creatief potentieel is niet alleen nuttig voor het maken van kunst
Ook technici, sporters, wetenschappers en politici kunnen creatief zijn
- Nieuwe ideeën bedenken kost niet veel meer tijd, wel aandacht, soms moet je even afstand nemen en dan valt het je toe (rust/pauze)
- Creativiteit is hard werken
- Als iets origineel is voor de persoon zelf kan het als creatief aangemerkt worden
- Je hoeft geen drugs te gebruiken om creatief te kunnen zijn

Weetjes 2

- *Creativiteit is een multidimensionaal concept dat niet eenvoudig in een cijfer uit te drukken is.*
- **Creatieve eigenschappen van een individu zijn observeerbaar**
- Creativiteit heeft niveaus
- Creativiteit is complex en veelzijdig
- Creativiteit wordt sterk beïnvloed door context en sociale factoren.
- Creativiteit is een complexe vaardigheid (uitgewerkt in deelvaardigheden)

[Stubbé, TNO 2015]

Creativiteit is ontwikkelbaar, daarom spreekt het TNO- onderzoek over **creatief vermogen**.

Gedragsindicatoren van creativiteit

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

Gedragsindicatoren OESO 21e eeuwse vaardigheden

[OESO = (Europese) Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling; 21^e eeuwse vaardigheden]

Nieuwsgierigheid

- Verbazen en vragen
- Verkennen en onderzoeken
- Uitdagend aannemen (kritisch onderzoek)

Doorzettingsvermogen

- Je vastbijten in moeilijkheden
- Durven anders te zijn
- Onzekerheden tolereren

Verbeeldingskracht

- Spelen met mogelijkheden
- Verbindingen maken
- Intuïtie gebruiken

Vervolg gedragsindicatoren OESO

Samenwerken

- Het product delen
- Geven en ontvangen van feedback
- Op gepaste wijze samenwerken

Discipline

- Technieken ontwikkelen
- Kritisch reflecteren
- Maken en verbeteren

De belangrijkste aspecten van creativiteit

- **Nieuwsgierigheid**

Verbazen en vragen

Verkennen en onderzoeken

Uitdagend aannemen (kritisch onderzoek)

(divergent denken)

- **Verbeeldingskracht/ Vindingrijkheid**

Spelen met mogelijkheden

Verbindingen maken

Intuïtie gebruiken

(divergent en convergent denken)

Denkvaardigheden trainen

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

Creatieve denkvaardigheden 1

- **Divergeren:** Divergeren is het bedenken van zoveel mogelijk manieren om je doel te bereiken. Je brainstormt, bevraagt, associeert en onderzoekt. De kunst bij het divergeren is om door te gaan nadat je de eerste oplossingen hebt bedacht. Door veel dingen te bedenken komen vaak verrassende ideeën boven.
- **Convergeren:** Convergeren is het vaststellen van de meest geschikt manier om je doel te bereiken. Je selecteert, ordent en voegt samen. En bepaald wat de meest geschikte manier is om je doel te bereiken. Je komt tot een idee voor een oplossing.

Creatieve vaardigheden 2

- **Waarnemen:** Door waarnemen verzamel je informatie en ervaringen die prikkelen en inspireren. Je kijkt, luistert, ruikt, vraagt, voelt en leest. En bekijkt een onderwerp vanuit nieuwe perspectieven.
- **Verbeelden:** Door verbeelden vorm je beelden van dingen die er nog niet zijn. Je fantaseert, filosofeert en verzint. Wat je in je hoofd bedenkt hoeft nog niet realiseerbaar te zijn. Dit gaat vaak vooraf aan het divergeren.

Indicatoren uit C-zicht PO

CREËREND VERMOGEN

De leerling kan op eigen wijze vormgeven aan zijn ervaring, waarneming, verbeelding en kennis.

De leerling:

1. kan zich een voorstelling maken van een gebeurtenis, ervaring of idee en deze uiten.
2. past bewust technieken, vaardigheden en materialen toe binnen eigen werk.
3. kan opgedane kennis toepassen.
4. bedenkt en maakt ontwerpen of concepten.
5. bedenkt en realiseert alternatieve oplossingen.
6. geeft op eigen wijze vorm aan ervaringen, emoties en ideeën.

Creativiteit op school

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

Creativiteit in de kunstvakken ...

De **beeldende vakken** lijken sterker te zijn in het bevorderen van creativiteit, experimenteren en verbeeldingskracht in vergelijking met andere kunstdisciplines, ook al is de invloed beperkt.

Drama en dans lijken effect te sorteren op de verbeeldingskracht, maar niet aantoonbaar op creativiteit en experimenteren.

Bij **muziek** ten slotte werden de minste resultaten geboekt op de gebieden creativiteit, experimenteren en verbeeldingskracht.

Creativiteit in de klas

We leren onze leerlingen geen creativiteit. Meestal is het **een bijproduct richting een eindproduct.**

Creativiteit is geen vak op school. Het is algemeen (ideeën genereren/problemen oplossen) en specifiek (de taal van een kunstdiscipline spreken).

Creativiteit betreft alle vakken, maar wordt neergelegd bij de kunstvakken, verder voelt niemand zich er echt verantwoordelijk voor.

Creativiteit is lastig te beoordelen, daarom gaat men het op school uit de weg en versmalt creativiteit vaak tot de ideeënrijkdom die een leerling laat zien.

Er zijn aanzetten om het hele spectrum van creativiteit b.v. met rubrics formatief te beoordelen.

Docenten die niet geloven dat creativiteit ontwikkelbaar is, krijgen leerlingen die niet creatief zijn.

Het beoordelen van creatieve processen

Onderzoek LKCA: In de beschreven artikelen over beoordeling wordt er in

- 71% van de gevallen naar een product gekeken (zoals een tekening of een muziekuitvoering) , in
- 5 % van de gevallen naar een proces (bijvoorbeeld het maakproces van een tekening) en in
- 13% van de gevallen naar beiden.

De verhoudingen verschillen enigszins over de disciplines. Bij muziek, dans en drama gaat het hoofdzakelijk om productbeoordelingen, bij beeldend is er in een derde van de beoordelingsinstrumenten sprake van zowel een proces- als een productbeoordeling.

[<https://www.lkca.nl/~media/downloads/kennisdossiers/beoordelen/review-assessment-in-kunsteducatie-eindrapport.pdf>]

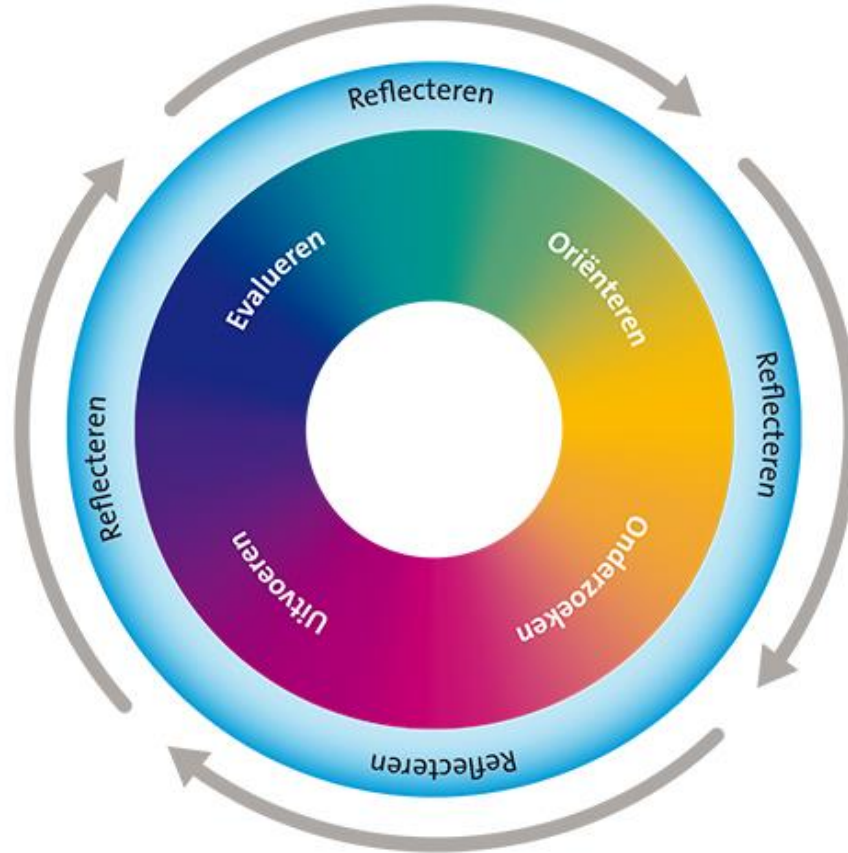
Het creatief proces – 2 modellen toegelicht

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

Het creatief proces volgens SLO

Creativiteit als een
model van proces-
gericht werken.

FASEN IN HET CREATIEVE PROCES EN CREATIEVE VAARDIGHEDEN (SLO)

Je kunt de blokken met de fasen en vaardigheden zien als een model voor het creatief proces. Je kunt ze ook zien als een didactisch model dat je kunt toepassen om creativiteit te bevorderen. Zie voor meer info de website van SLO.

FASES EN KENMERKEN VAN HET CREATIEVE PROCES (SLO)

	Oriënteren Kom binnen!	Onderzoeken Duik erin!	Uitvoeren Oogst!	Reflecteren Klaar?!
	Maak het je eigen!	Stel je oordeel en keuze uit!	Durf te kiezen!	Kijk en leer!
wat doe je?	waarnemen, introduceren, aansluiten, inspireren, prikkelen	verbeelden, voorstellen, experimenteren, onder- zoeken, filosoferen, improviseren, vragen stellen	kiezen, selecteren, samenvoegen, ordenen, analyseren	presenteren, reflecteren, (be)oordelen, evalueren
hoe doe je dat?	verbazen, vervreemden, perspectief wisselen, vragen oproepen	Vakspecifieke werkvormen, associëren, vormgevingsprincipes, analogie,	conceptualiseren, vormgeven, realiseren, produceren	procesgerichte vragen, productgerichte vragen, oplossingsgerichte vragen
wat levert het op?	probleemstelling, benoemd idee, afbakening, regels	ideeën, mogelijke antwoorden, mogelijkheden, kansen	oplossingen, product, verandering, concept	oordeel, kennis, mening, inzicht

Het creatief proces volgens Studio VMBO

ONDERZOEKEN

CREEREN

PRESENTEREN

EVALUEREN

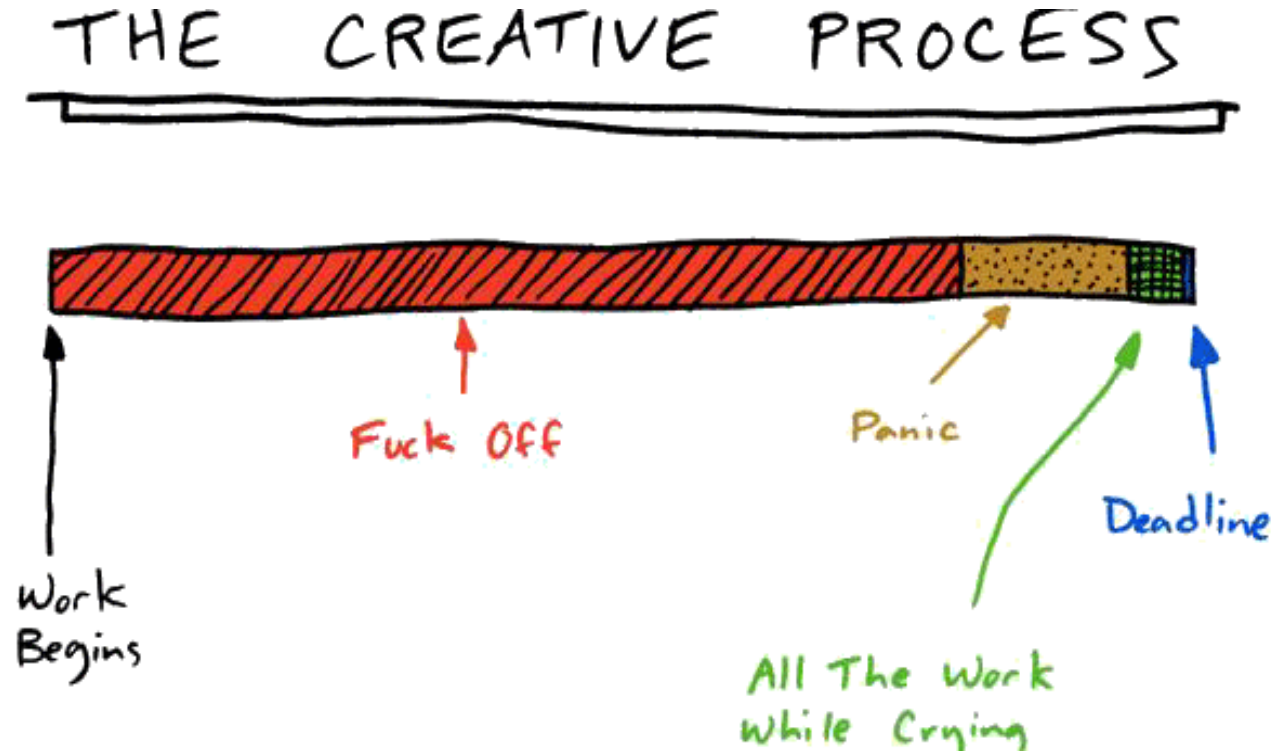
Reflecteren is onderdeel van elke stap.

De processtappen

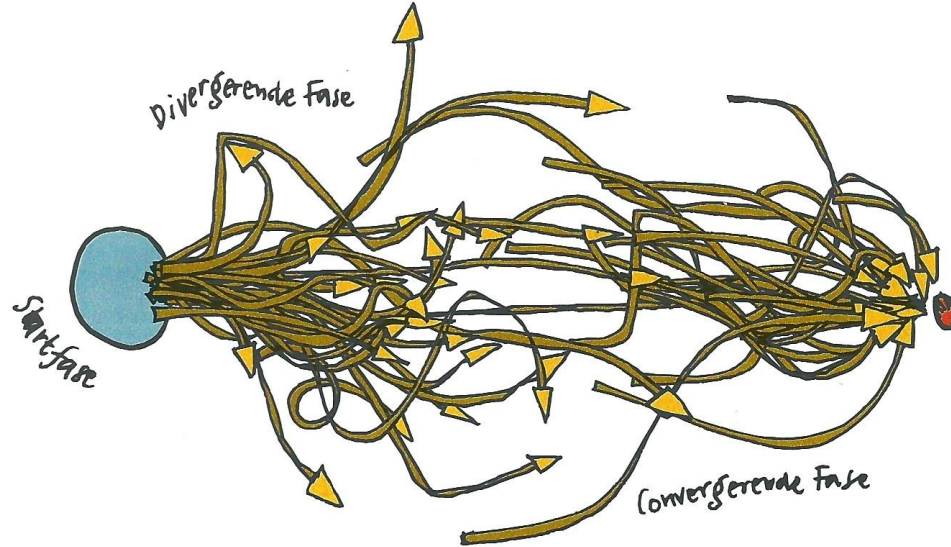
Lange onderzoeksfase - effecten in het begin kunnen zijn: afremmen enthousiasme en eerder moeilijk dan leuk voor lng. Bouw de onderzoeksfase daarom langzaam op, met verschillende soorten opdrachten. Zie vervolg slide 35.

De worsteling van het creatief proces

Geef ook tijd om de 'staren en doodlen'! Het idee komt vaak onder de douche na een nachtje slapen.

De meest simpele weergave vh creatieve proces

De rol van het product in het proces...

‘Dat is precies de rol die **het product** zou moeten spelen in het creatief proces: het is een tastbaar stukje **feedback op het proces** dat is doorlopen’.

[Potters & Lutke, Leren van Kunst, 2018, blz. 56]

Maak het creatieve proces zichtbaar voor de leerling in een tekening

- Kies voor een paar (denk)stappen die je bij ELKE opdracht gaat volgen.
- Hang de afbeeldingen van de stappen op in de klas.
- Beschrijf wat je doet bij elke stap.
- Reflecteer na de opdrachten per stap met de leerling.
- Geef de leerling opdracht om de stappen die hij minder goed kan te verbeteren (persoonlijk doel).
- Bouw routine op! Dit is ook makkelijk te begeleiden.
- Dit kan gebruikt worden in een variatie van contexten.
- Dit kan in een groep of individueel gebruikt worden.

[Uit: Artful Thinking]

Toelichting

Je bouwt aan culturele competenties van leerlingen door ze steeds opnieuw een creatief proces te laten ervaren en ze met hun opgedane **kennis, vaardigheden en houding** telkens een stapje verder uit te dagen.

Als docent begeleid je dit proces door telkens met de leerling de procescirkel te doorlopen.

Terwijl de leerling bezig is met een creatief proces, neem jij ze waar. Je reflecteert hier samen op, formuleert een nieuwe uitdaging om ze verder te stimuleren en kiest op basis hiervan een nieuwe activiteit of interventie.

Toepassing in de klas

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

Het eigene van de VMBO-leerling

- VMBO-leerlingen hebben lessen nodig die niet te talig zijn
- Die niet teveel stappen bevatten
- Die niet te abstract zijn
- Werken met tegenstellingen kost deze groep veel moeite
- Link tussen verkenningsopdrachten en opdracht wordt niet altijd gezien
- Er is meer gewenningstijd nodig als je procesgericht wilt werken

Voorbeeld – zo gaat het meestal...

BRAINSTORMEN....

(Direct na het uitleggen van de brainstormopdracht)

Leerling: *'Is dit idee goed?'*

Docent: *'...Hoeveel ideeën heb je al bedacht?'*

Leerling: *'1. Maar dit is wel écht mijn beste idee!'*

Voorwaarden voor creatieve opdrachten

Creatieve opdrachten zijn:

- Open – ended
- Persoonlijk betekenisvol
- Zintuigen prikkelend

Handvatten voor ons handelen als docent:

- Non-conformisme
- Openheid
- Focus op proces

Ondersteuning door de docent:

- Verhelderende vragen
- Feedback
- Andere interventies om leerling te helpen in gezamenlijk proces

[Uit: leren van kunst, Potters en Lutke, blz. 80 en 84]

Creatief denken kun je trainen en ontwikkelen

Je kunt in de klas werken aan oefeningen rondom:

- Waarnemen (zien/luisteren/ervaren/beschouwen/reflecteren)
- Verbeeldingskracht ontwikkelen
- Uitstel van oordeel
- Flexibel associëren
- Divergeren (alternatieven bedenken)

Creatieve technieken:

Gebruik van ratio (logisch denken), verbeeldingskracht, intuïtie, associëren

[Uit: Creativiteit Hoe Zo?]

De O van OCPE- Onderzoeken

...is een breed begrip met stappen als:

Verkennen – experimenteren – verzinnen – combineren. Dit doe je door:

1. Persoonlijke voorkennis te activeren
2. Voorkennis leerstof school te activeren
3. Opdracht te verkennen
4. Voorbeelden te beschouwen, erop te reflecteren
5. Ideeën te verzamelen en te brainstormen/ associëren
6. Ideeën te beoordelen bv middels feedback van klasgenoten
7. Materialen te onderzoeken/ te experimenteren
8. Idee te gaan uitwerken en te maken
9. Is bij het maken nog tijd gegeven voor verder experiment en aanpassing?

Verander eens de volgorde, wat is het effect?

Onderzoeksfase

Vragen die hierbij bv. centraal staan:

- Hoe zit iets in elkaar?
- Wat heb ik ontdekt?
- Waarom werkt het?
- En werkt het altijd?
- Wanneer wel of niet?
- Welk ideeën heb ik daarbij?
- Welk idee is het beste en waarom?
- Als een antwoord niet klopt: wanneer zou jouw antwoord wel kloppen?

Creatief denken

- Creatief denken is een geheel van denkattitudes, denkvaardigheden, denktechnieken en denkprocessen die de kans op patroondoorbreking, het leggen van nieuwe verbindingen in onze hersenen vergroten.
- Creatief denken is het vermogen nieuwe, functionele en verrassende ideeën, concepten of producten te bedenken, anders gezegd, het vermogen de wereld te veranderen. Hiervoor is het doorbreken van (denk)patronen, automatismen, bestaande verbindingen nodig.

Divergent denken

Onderzoek Marie-Thérèse van de Kamp:

Vraagstelling:

‘Bedenk zoveel mogelijk, verschillende soorten en originele dingen...
die je met gekookte of ongekookte spaghetti kunt doen’.

Zoveel mogelijk:

vlotheid, aantal ideeën

Verschillende soorten:

verscheidenheid, aantal categorieën

Originele...:

originaliteit, weinig voorkomend

In de klas...

Maak het nut van divergent denken bewust:

‘Het eerste idee is vaak niet het beste’

Concrete voorbeelden helpen leerlingen te snappen wat het is: zij hebben vaak een verkeerde opvatting over creativiteit en denken: ‘je bent het of je bent het niet’.

[OECD-onderzoek Assessing progression in creative and critical thinking skills in education]

Voorbeeld

Stel vragen en voeg parameters toe die de leerling helpen.

Hoe kunnen we het schoolplein inrichten?

Hoe kunnen we het inrichten voor bejaarden, voor de dierentuin, voor kleuters?

Denk aan kleuren.

Denk aan vervoersmiddelen

Denk aan spellen.

Denk aan geluid

Denk aan sport

Denk aan eten

Denk aan superhelden

Denk aan circus

Denk aan ...

Enz.

[Uit: Denk creatief, blz. 37/39]

Voorbeeld

Op de foto zie je een grote, lege ruimte:

‘Beschrijf zoveel mogelijk verschillende soorten, originele ideeën wat je met deze ruimte kunt doen. Hoe je deze ruimte op ongewone manieren zou kunnen gebruiken.

Een gewone manier van gebruiken is: je kunt er doorheen lopen.
Schrijf alle ideeën op.’

[MT vd Kamp]

De kwaliteit van een idee beoordelen- originaliteit

Het idee is:

- **Voor de hand liggend – niet voor de hand liggend**
- **Uniek in zijn soort (niet door andere leerlingen bedacht)**
- **Metaforisch**

De rol van de docent

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

De coachende en creatieve docent

- Staat open voor ongewone vragen en antwoorden
- Schept een veilige omgeving voor ingevingen en experimenten
- Geeft leerlingen de ruimte om hun eigen weg te zoeken
- Waardeert originaliteit en oorspronkelijkheid
- Waardeert foute antwoorden en vergissingen
- Vraagt om meer ideeën
- Ontdekt dat iets wat niet werkt ook een resultaat is
- Laat leerlingen creatief zijn en zet zijn eigen creativiteit hiervoor in!

Docenten die niet geloven in het kunnen ontwikkelen van creativiteit leveren leerlingen af die minder creatief zijn.

Voorwaarden voor creativiteitsontwikkeling

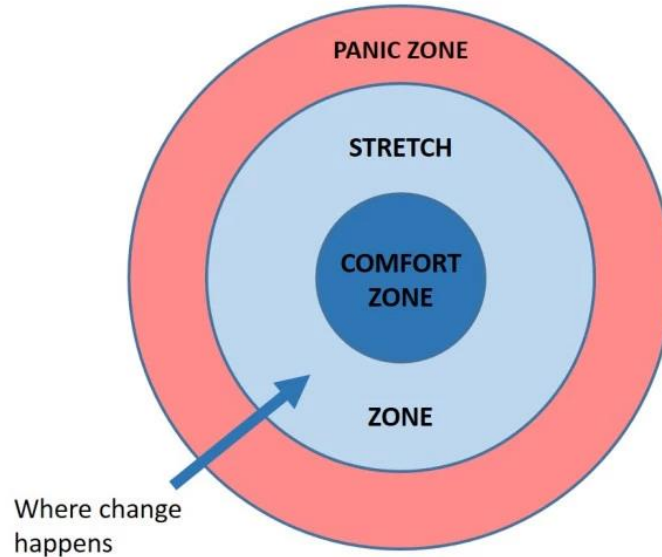
- Leerlingen zijn eerder geneigd tot creatieve uitingen als ze daartoe aangezet worden.
- Doelbewust bezig zijn met het op een creatieve manier oplossen van een probleem kan leerlingen veel opleveren, **mits zij er van overtuigd zijn dat ze het kunnen, dus dat de doelen haalbaar zijn**. [Sternberg, 1999].
- Leerlingen ontwikkelen creativiteit als er in de opdrachten **een evenwicht is tussen eisen van de opdracht en de competenties van de leerling**. Te gemakkelijke opgaven zorgen voor verveling, te moeilijke voor frustratie. [Van Strien, 2012].
- Stel duidelijke doelen, zorg voor volledige concentratie, onmiddellijke feedback, geen zorgen dat het mis kan gaan, beschikbare tijd afgestemd op doelen.

Voorwaarden voor creativiteitsontwikkeling

Het Comfort-, Stretch-, Stress-model van Karl Rohnke
Leren zit in de stretch zone

De panic zone wordt ook wel
danger zone of stress zone
genoemd. In de comfort – en
Panic-zone wordt NIET
geleerd!

Vraag

Hoe stimuleer jij leerlingen om tot meer dan een idee te komen?

Bedankt voor je aandacht

expertisecentrum
cultuureducatie
flevoland

Edien Lammers, edien@cultuureducatieflevoland.nl, 0625024481